

2. Акімова О. Є., Пугієв А. с. Пути решения проблемы нехватки инвестиционных ресурсов с использованием потенциала финансово—промышленных групп / Акімова О. Є., Пугієв А. С. // Аудит и финансовый анализ. — № 6. — 2011. — С. 297—299.
3. Т. В. Майорова, Інвестиційна діяльність: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Т. В. МАйорова]; — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 472 с.
4. Энциклопедия рынка. Ч. 6. Совместное предпринимательство: мировой опыт. — М.: РОСБИ, 1995—1999. — 479 с.
5. Мовсесян А. Г. Методологические основы обеспечения устойчивости финансово-промышленных групп. — М., 1997. — 384 с.
6. Уткин Е. А., Эскиндаров М. А. Финансово—промышленные группы. — М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем», 1998. — 256 с.
7. Экономическая безопасность государства и интеграционные формее обеспечения: Монография / [под ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина]. — К.: Знання України, 2007. — 316 с.
8. Ильин М., Тихонов А. Финансово—промышленная интеграция и корпоративные структуры: мировой опыт и реализация в России. — М.: Альпина Паблишер, 2002. — 287 с.
9. Андрущенко І. В. Концентрація капіталу в економіці України: розвиток Фінансово-промислових груп/ І. В Андрущенко // Економіка та держава. — № 12, грудень 2009. — С. 44—46.
10. Я. В. Воловец. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч: Посібник. — К.: Алерта, 2005. — С. 199.

Стаття подана до редакції 21 травня 2012 р.

УДК 336.71

Л. О. Примостка, д-р екон. наук, проф.,
завідувач кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА ТА ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

АННОТАЦИЯ. Исследована взаимосвязь понятий макроэкономического равновесия, финансовой устойчивости банков, динамического финансового равновесия банковской системы, нарушение которых приводит к возникновению финансово-банковских кризисов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: макроэкономическое равновесие, финансовая устойчивость банков, динамическое финансовое равновесие банковской системы, финансово-банковские кризисы.

ABSTRACT. *Main tendencies macroeconomic stability, financial state of the banks, dynamic finance stability of the banks system, finance and banks crisis are researched.*

KEY WORDS: macroeconomic stability, financial state of the banks, dynamic finance stability of the banks system, finance and banks crisis.

АНОТАЦІЯ. *Досліджено взаємозв'язок понять макроекономічної рівноваги, фінансової стійкості банків, динамічної фінансової рівноваги банківської системи, порушення яких призводять до виникнення фінансово-банківських криз.*

КЛЮЧОВІ СЛОВА: макроекономічна рівновага, фінансова стійкість банку, динамічна фінансова рівновага банківської системи, фінансово-банківські кризи.

У наукових дослідженнях проблема стійкості привернула увагу учених у зв'язку з бурхливим розвитком науково-технічного прогресу та необхідністю вивчення властивостей технічних систем. Однак, у подальшому поняття стійкості почало використовуватися в різних галузях науки і техніки, де досліджувалися складні системи. В економічній науці стійкість зазвичай розглядається в контексті концепції економічної рівноваги, проблеми досягнення якої на макроекономічному рівні досліджували представники різних наукових шкіл. Серед найвідоміших моделей економічної рівноваги — «економічні таблиці» Ф. Кене, побудовані на прикладі економіки Франції 18 ст.; схеми простого та розширеного суспільного виробництва К. Маркса; схеми капіталістичного відтворення за умови зміни органічної будови капіталу В. Леніна; модель загальної економічної рівноваги в умовах дії закону вільної конкуренції Л. Вальраса; модель короткострокової економічної рівноваги Дж. М. Кейнса; модель міжгалузевого балансу В. Леонт'єва (Нобелівська премія 1973 р.); модель рівноважної економіки, що зростає, запропонована Дж. Нейманом; роботи Дж. Хікса з проблем макроекономічної рівноваги (Нобелівська премія 1972 р.); гіпотеза фінансової нестабільності, висунута американським економістом Хайменом Ф. Мінскі з огляду на реалії розвитку фінансових ринків наприкінці ХХ ст. — на початку ХХІ ст.

У найзагальнішому трактуванні під макроекономічною рівновагою прийнято розуміти такий стан економічної системи, за якого обсяги виробництва і пропорції обміну дозволяють на всіх ринках досягти тотожності попиту та пропонування і при цьому кожен з учасників ринкових відносин не зацікавлений змінювати умови

укладених угод [1, с. 10]. З наведеного визначення випливає, що стан економічної рівноваги передбачає не лише збалансованість попиту та пропонування на ринках, але й наявність таких умов, за яких всі учасники ринкових відносин зможуть найповніше реалізувати свої цілі, а отже не мають мотивації до зміни існуючих умов. Це означає, що в процесі аналізу рівноваги слід приймати до уваги не лише співвідношення попиту та пропонування, але й можливості досягнення бажаного стану кожним учасником ринку. З огляду на необхідність одночасного виконання цих вимог стає цілком очевидним, що в реальній дійсності досягнення рівноважного стану економіки досить проблематичне, або можливе протягом досить короткого проміжку часу (при переході від одного стану до іншого). Отже, поняття макроекономічної рівноваги є, насамперед, теоретичною категорією, яка описує ідеальний стан економічної системи, до якого вона має прагнути в процесі свого розвитку. Загалом, у суспільних системах доречно вести мову не про погашення всіх внутрішніх і зовнішніх впливів, а про гнучке реагування на них з тим, щоб використати нові обставини, властивості та умови для саморозвитку цих систем.

У системних дослідженнях виокремлюють поняття статичної та динамічної рівноваги. Під статичною рівновагою розуміють спроможність системи, яка перебуває під дією певних сил у рівновазі, після незначних відхилень повертатися до попереднього стану. Динамічну рівновагу розглядають як здатність системи, яка рухається під впливом прикладеної сили, не відхилятися від заданої траєкторії руху при незначних випадкових впливах. Цілком очевидно, що економіка в цілому, а також її окремі складові, наприклад такі як банківська система, фінансовий ринок, належать до класу складних систем, здатних до саморозвитку та самовдосконалення, а отже, для їхньої характеристики доречно використовувати поняття динамічної рівноваги. Зокрема, стосовно банківської діяльності рівновагу слід трактувати як динамічну фінансову характеристику банківської системи, найважливішою рисою якої є відповідність результатів поточної діяльності довгостроковим стратегічним цілям розвитку як власне цієї системи (банківської), так і системи вищого порядку. Отже, динамічну фінансову рівновагу банківської системи слід розглядати не автономно, а в контексті досягнення макроекономічної рівноваги. Суттєве відхилення системи від заданої траєкторії руху та нездатність швидко повернутися до попереднього стану розглядаються як кризовий стан системи, який, по суті, є протилежним стану динамічної рівноваги.

Важливо підкреслити, що в технічних науках поняття рівноваги тісно взаємопов'язане з поняттям стійкості, зокрема стійкість трактується як здатність об'єкта повертатись у рівноважний або близький до нього стан після дестабілізуючого впливу. Нестійкий об'єкт не повертається до стану рівноваги, із якого він з тих чи тих причин вийшов, а безперервно віддаляється від нього або здійснює біля нього неприпустимо великі коливання. Слід прийняти до уваги й те, що характеристика стійкості не є абсолютною, тобто такою, що характеризує систему в цілому, а визначається стосовно різних її характеристик (властивостей), а це означає, що за певними параметрами система може бути стійкою і одночасно за іншими — нестійкою. Умови, за яких зберігається стійкість руху, називають критеріями стійкості [2, с. 131].

У контексті банківської діяльності поняття стійкості зазвичай застосовується для характеристики діяльності окремого банку, але не системи [3, с. 27—30]. За такого трактування йдеться про поняття фінансової стійкості банку як інтегральної динамічної характеристики його діяльності, що передбачає сталий розвиток банку в обраному стратегічному напрямі та його здатність у короткі строки повернутися до рівноважного (або близького до нього) фінансового стану після виходу з нього під впливом несприятливих факторів. Порушення фінансової стійкості окремого банку, як правило, не пов'язане з виникненням системних криз, тоді як порушення фінансової рівноваги банківської системи характеризується як кризовий стан. Це означає, що важливою характеристикою фінансової стійкості банку є його здатність реагувати або швидко адаптуватися до кризових потрясінь.

Відтак очевидно, що існує діапазон фінансових станів банку, в межах якого він зберігає здатність виконувати свої головні функції і, відповідно, відповідає критеріям стійкості. Дійсно, висока інтенсивність зовнішніх впливів на банківські установи (технологічні шоки, зміни в економічній політиці, фінансові кризи тощо) змушують банки знаходитись у процесі постійної трансформації. Пристосування до нових умов передбачає, що найменш ефективні банки залишають ринок. Тому банкрутство є, з одного боку, проявом нестабільності, а з іншого — конкурентним механізмом, що сприяє підвищенню ринкової дисципліни. З наведеної аргументації логічним є висновок, що банківську систему доцільно характеризувати з погляду її здатності досягнення динамічної фі-

нансової рівноваги, а окрему банківську установу — з погляду оцінки фінансової стійкості банку за визначеними критеріями.

Проблема досягнення рівноважного стану найрельєфніше проявляється на фінансових ринках, які почали домінувати в інституціональній структурі світової економічної системи наприкінці ХХ ст. Бурхливий розвиток фінансових бірж у 1980-х роках, поява нових фінансових інструментів, зокрема фінансових деривативів, стрімке нарощування обсягів міжнародних фінансових потоків, розширення географічних меж міграції капіталів, процеси глобалізації в сукупності з розвитком інформаційних технологій і засобів зв'язку привели до того, що саме фінансовий, а не виробничий, сектор справляє визначальний вплив на стан економічної системи. Все це створило сукупність ризикоформуючих чинників, масштаби яких були недооцінені.

Недостатня увага до проблем управління макроекономічними та фінансовими ризиками на глобальному рівні призводить до виникнення фінансово-банківських криз, серед яких найзначнішою за масштабами стала світова фінансова криза 2008 р. Цю кризу визнано першою повномасштабною глобальною кризою, тобто першою кризою планетарного масштабу. Підтвердженням служать такі факти: висока швидкість поширення (протягом короткого часу криза охопила більшу частину світу), стирання географічних меж (кризові явища мали місце в усіх країнах світу), прояв кризи навіть у тих країнах, які не переживали банківських криз в останній третині ХХ сторіччя (Німеччина, Великобританія, Голландія), великі масштаби (наприклад, у США протягом 2008 р. збанкрутувало 23 банківські установи). Ці факти підтверджують глобальний характер економічної кризи, яка охопила світ. Кризові явища в економіці призвели до деформацій і нестабільності діяльності суб'єктів господарської діяльності, переважна більшість яких користувалася банківськими кредитами, що в підсумку негативно позначилося на результатах діяльності самих банків. Наслідки цієї глобальної фінансової кризи 2008 р. світова спільнота не може подолати протягом ось уже чотирьох років.

З огляду на уроки світових фінансових криз досить слушно видається дослідження природи фінансових ринків на основі гіпотези фінансової нестабільності американського економіста Хаймена Ф. Мінські, яка базується на кейнсіанському підході до теорії ефективних ринків. Принципова різниця між гіпотезою ефективного ринку та гіпотезою фінансової нестабільності полягає у підходах до визначення факторів, котрі обумовлюють зміни

цін на фінансові активи. Так, з позицій гіпотези ефективних ринків їм іманентно притаманне прагнення до рівноваги, яка може бути порушена зовнішніми чинниками. Згідно основних положень цього підходу функціонування фінансових ринків ґрунтується на принципах стабільності та ефективності, а також передбачає стандартизовану процедуру ціноутворення фінансових активів. Зокрема, властива фінансовим ринкам перманентна зміна цін на фінансові активи є реакцією на зміни їх кон'юнктури. Разом з тим, гіпотеза ефективних фінансових ринків не припускає можливості існування майнових пузирів і різкого знецінення активів, що на практиці не вписується в реалії сучасних фінансових ринків із властивим їм граничним рівнем прибутковості фінансових операцій [4, с. 242]. На той факт, що положення гіпотези ефективного ринку не завжди реалізуються у практичній діяльності, справедливо звертають увагу економісти. Так, Лауретат Нобелівської премії Даглас Норт з цього приводу висловився досить скептично: «Наша заклопотаність гіпотезами раціонального вибору та ефективного ринку відсунула на задній план наслідки неповної інформації, складності середовища і суб'єктивних уявлень індивідів про зовнішній світ» [5, с. 142].

Гіпотеза фінансової нестабільності ґрунтується на тому, що фінансовим ринкам притаманні власні внутрішні дестабілізаційні рушійні сили, які спричиняють розширення попиту на кредити та роздування цін на активи. На користь цієї гіпотези свідчить й той факт, що на рівень і глибину банківських криз впливає системний чинник — стан самої банківської системи напередодні економічної кризи. Ідеться, насамперед, про рівень ліквідності банківської системи, забезпеченість зобов'язань власним капіталом, якість кредитного портфеля, збалансованість активів і зобов'язань за строками. Одним із основних чинників, що провокує банківські кризи, є надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного піднесення. Досвід багатьох країн засвідчує, що саме кредитна експансія передуює банківським кризам. Така ситуація мала місце в Японії, країнах Латинської Америки в 1980-х рр., країнах Південно-Східної Азії в 1990-х рр. Розвиток подій у цих країнах довів, що зростання кредитного портфеля темпами удвічі вищими за темпи зростання внутрішнього валового продукту, слід вважати найсерйознішим сигналом потенційної загрози виникнення банківської кризи. Зворотною стороною стає погіршення якості кредитного портфеля, завищена оцінка забезпечення позик, надмірне зростання кредитних

ризиків. На макрорівні прискорене зростання обсягів кредитування ускладнює моніторинг якості кредитного портфеля банків з боку регулятивних органів.

Дестабілізуючий вплив макроекономічних чинників на фінансово-банківський сектор проявляється передусім через інфляційні процеси. Інфляція впливає на банківський сектор у кількох напрямках: через процентні ставки, ослаблення стимулів для заощаджень і звуження депозитної бази, переведення національних капіталів за кордон, зміну структури активних і пасивних операцій банків. У період інфляції банківські активи можуть швидко зростати, навіть у реальному виразі, може зростати й прибуток банків за рахунок збільшення процентної маржі.

Ще одним фактором є лібералізація фінансових ринків, яка відкриває величезні можливості для залучення іноземних інвесторів, однак приплив капіталів у формі спекулятивних короткострокових грошей, а також портфельних інвестицій, робить фінансово-банківську систему країни особливо чутливою до коливань процентних ставок, валютних курсів і створює значні загрози у разі стрімкого відпливу іноземного капіталу. Це підтверджує досвід країн Латинської Америки в 1980—1990-х рр., Південно-Східної Азії в 1997—1998 рр., та й власне досвід України наприкінці 2008 р. Фіксований валютний курс, використовуваний для стабілізації цін, за умови його підтримки на штучно високому рівні призводить до виснаження валютних резервів центральних банків. У цьому разі загострюються проблеми обслуговування зовнішнього боргу, активізується паралельний валютний ринок, процентні ставки стрімко зростають, погіршується платоспроможність позичальників, що мало місце на вітчизняному ринку. Важливо звернути увагу на циклічний характер криз, які повторюються практично в тих самих країнах, але їх масштаби зростають, незважаючи на прийняті заходи щодо посилення банківського нагляду і значний прогрес у макроекономічній політиці держав. При цьому істотну роль у виникненні і поширенні криз відіграє падіння довіри до економіки окремих країн і регіонів з боку міжнародних портфельних інвесторів, а також дії великих валютних спекулянтів. Крім того, в більшості країн, де мали місце банківські кризи, цьому процесу передувало погіршення умов торгівлі. Падіння цін на найважливіші статті експорту після кількох років буму призвело до різкого погіршення фінансового стану компаній-експортерів і банків, які їх обслуговували, і значною мірою сприяло розвитку бан-

ківських криз, зокрема в Чилі, Малайзії, Норвегії. Сукупна дія внутрішніх і зовнішніх дестабілізаційних сил призводить до порушення стану динамічної рівноваги банківських систем, що й спричиняє відхилення системи від заданої траєкторії руху і проявляється у формі фінансово-банківських криз.

Отже, з погляду концепції макроекономічної рівноваги кризи є не аномальним, а цілком закономірним явищем у розвитку економічної системи. Відтак і проциклічний характер розвитку фінансово-банківської сфери має об'єктивний характер, що підтверджується і ретроспективним аналізом банківських криз за останнє століття. Це цілком відповідає основним положенням теорії циклічного розвитку економіки та гіпотези неефективності фінансових ринків. Однак, теорію, яка б адекватно відображала дійсність і давала відповіді на виклики сьогодення, ще не створено, на що звертають увагу провідні учені: «Сучасна макроекономічна теорія ніколи не розв'яже своїх проблем, якщо її користувачі не визнають, що політичні рішення кардинально впливають на функціонування економіки. Хоча на цей час ми почали це визнавати, потрібно набагато тісніше поєднання політики з економікою» [5, с. 143]. Саме таке розуміння нерозривного зв'язку політики з економікою й продемонструвати світові лідери в процесі подолання наслідків глобальної кризи 2008 р., приймаючи спільні політичні рішення, спрямовані, насамперед, на досягнення рівноваги у фінансово-банківській сфері.

Література

1. Пухтаєвич Г.О. Макроекономічний аналіз: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2000. — 208 с.
2. Большая Советская Энциклопедия: 3-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1977. — Т. 27. — С. 131.
3. Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування банківської системи: монографія. — Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2009. — 316 с.
4. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / за заг. ред. докторів екон. наук, професорів Д.М. Лукайненка та А.М.Поручника. — К.: КНЕУ, 2011. — 703 с.
5. Норд Дагла С. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. — К.: Основи, 2000. — 198 с.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2012 р.